

ÎNVĂȚĂTURA DESPRE SFÂNTUL DUH LA SFÂNTUL NICETA DE REMESIANA

Dr. Vasile Rojneac

Abstract: The aim of the present study is to highlight the teaching of the Saint Nicetas of Remesiana on the Holy Spirit, in the context of the emergence of Macedonius' heresy, who denied the divinity and consubstantiality of the Holy Spirit with the Father and the Son. Taking into account the biblical arguments and the patristic tradition, St. Nicetas, in the treatise *On the Holy Spirit*, argued and defended the doctrine of the divinity of the Holy Spirit, saying that Holy Spirit is the True God being consubstantial with the Father and the Son. The study also takes into account the heresies who denied the divinity of the Holy Spirit and the impact they have had in the church in the late fourth century.

Keywords: heresies, Holy Spirit, consubstantiality, church

Formularea doctrinei cu privire la Persoana și dumnezeirea Sfântului Duh

În cea de-a doua jumătate a veacului al IV-lea, Biserica avea să fie zguduită, din nou, de una din cele mai virulente erezii, susținută de către Macedonie, episcopul Constantinopolului și, mai apoi, de diaconul său Maratoniu, care negau de această dată dumnezeirea Sfântului Duh, egalitatea și consubstanțialitatea Lui cu Tatăl și cu Fiul. Răspândită mai întâi în părțile Răsăritului, această erezie avea să cuprindă în scurt timp întreaga Biserică, producând dezbinări și confuzii în rândurile credincioșilor. Izvoarele istorice din această perioadă îi păstrează pe luptătorii împotriva Duhului Sfânt sub denumirea de „pnevmatomahi, macedonieni sau maratonieni”.

Împotriva acestei erezii s-au ridicat numeroși părinți ai Bisericii atât din Răsărit, cât și din Apus, pentru a apăra dumnezeirea Sfântului Duh, a treia Persoană din Sfânta Treime. Până la condamnarea definitivă a macedonienilor la Sinodul al II-lea Ecumenic, ținut la Constantinopol în anul 381¹, Sfinții Părinți au expus pe larg doctrina cu privire la Persoana Sfântului Duh în tratate

¹ Mai multe informații cu privire la Sinodul II Ecumenic, a se vedea: Giuseppe ALBERICO, *Historia de los Concilios Ecumenicos*, Ediciones Sígueme, Salamanca, 1993, pp. 55-66.

de o înaltă ținută teologică. Dintre aceștia, amintim aici pe: Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Chiril al Ierusalimului, Sfântul Grigorie de Nazianz, Didim din Alexandria, Sfântul Ambrozie al Mediolanului și Fericitul Augustin. Așa cum vom vedea, alături de acești părinți, episcopul Niceta de Remesiana va avea un rol important, atât în formularea doctrinei cu privire la Persoana Sfântului Duh, cât și în apărarea dumnezeirii Sale.

Este cunoscut faptul că, în Biserică, s-a menținut dintotdeauna credința că cele trei Persoane ale Sfintei Treimi sunt egale și consubstanțiale. De aceea, așa cum putem observa din Învățătura celor doisprezece apostoli, creștinii erau botezați „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”², iar Clement Romanul, făcând referire la persoanele Preasfintei Treimi, zice în *Epistola adresată corintenilor* că: „Viu este Dumnezeu și viu este Domnul Iisus Hristos și Duhul cel Sfânt, credința și nădejdea celor aleși”³. Însă, după ce arienii au negat dumnezeirea lui Iisus Hristos, fiind condamnați la Sinodul I Ecumenic de la Niceea în anul 325, macedonienii au început să nege și dumnezeirea Sfântului Duh, socotindu-L o simplă creatură. Era necesară astfel și combaterea lor.

Primele informații cu privire la această erezie ne sunt oferite de către Sfântul Atanasie cel Mare în *Epistola I către Serapion*, din anul 359. Autorul semnala atunci prezența unui grup eretic, care susținea că Duhul Sfânt este o creatură, fiind unul dintre duhurile slujitoare, dar care se deosebește de îngeri numai prin grad:

„Unii părăsind pe arieni pentru hula lor împotriva Fiului, cugetă împotriva Duhului și zic nu numai că El este creatură, ci și că e unul dintre duhurile slujitoare și se deosebește de îngeri numai prin treaptă. Iar aceasta e numai o luptă prefăcută față de arieni. De fapt e o adevărată împotrivire față de dreapta credință. Căci precum aceia, tăgăduind pe Fiul, tăgăduiesc și pe Tatăl, așa și aceștia, grăind rău de Duhul Sfânt, grăiesc rău și de Fiul. Cele două părți și-au împărțit împotrivirea față de adevăr: unii cugetând împotriva Cuvântului, ceilalți împotriva Duhului, îndreaptă aceeași hulă împotriva Sfintei Treimi”⁴.

² *Învățătura a celor doisprezece apostoli*, VII, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 1, Traducere, note și indici de Dumitru Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 28.

³ CLEMENT ROMANUL, *Epistola către Corinteni* (I), LVIII, 2, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 1, Traducere, note și indici de Dumitru Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 76.

⁴ ATANASIE CEL MARE, *Epistola I către Serapion*, 1, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 16, Traducere, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 23. Mai multe amănunte cu privire la pneumatologia Sfântului Atanasie cel Mare, a se vedea: Irineu POPA, „Învățătura Sfântului Atanasie cel Mare despre Sfântul Duh”, în *Mitropolia Olteniei*, XL (1988), nr. 3, pp. 16-29.

În aceste condiții Biserica a fost nevoită să combată o nouă erezie tot atât de periculoasă precum arianismul. Majoritatea părinților răsăriteni au mărturisit atunci dumnezeirea Sfântului Duh, egalitatea și consubstanțialitatea Lui cu Tatăl și cu Fiul. Efortul depus în a combate erezia lui Macedonie nu a fost în zadar. Reflecțiile lor teologice vor avea un rol important în formularea ultimelor articole din *Simbolul de credință*, privitoare la Persoana Sfântului Duh, în cadrul celui de-al doilea Sinod Ecumenic ținut la Constantinopol în anul 381.

După Sfântul Atanasie cel Mare, primul care ia atitudine împotriva macedonienilor este Sfântul Vasile cel Mare, care va scrie împotriva acestora tratatul *Despre Duhul Sfânt*. Potrivit acestuia, Duhul Sfânt este a treia Persoană a Sfintei Treimi, consubstanțial cu Tatăl și cu Fiul. El este „izvorul sfințeniei”, căci „precum Tatăl este sfânt prin fire și Fiul este sfânt prin fire, la fel și Duhul adevărului este sfânt prin fire. De aceea a și fost considerat demn de numirea proprie de Sfânt”⁵. Același părinte capadocian învață că Duhul Sfânt „a existat, a preexistat și a coexistat cu Tatăl și cu Fiul mai înainte de veci”⁶, fiind consubstanțial cu Tatăl și cu Fiul⁷.

Învățătura despre Sfântul Duh o întâlnim și la Sfântul Chiril al Ierusalimului. El îi combate, în catehezele sale baptismale, pe ereticii macedonieni arătând că Sfântul Duh trebuie cinstit împreună cu Tatăl și cu Fiul:

„Crede și în Duhul cel Sfânt și ai despre El aceeași credință pe care ai primit s-o ai despre Tatăl și Fiul. [...] Tu învață că unul este acest Duh Sfânt, neîmpărțit și atotputernic. Multe lucrează, dar nu se împarte. Sfântul Duh cunoaște tainele, cercetează toate, și adâncurile lui Dumnezeu. S-a pogorât peste Domnul Iisus Hristos în chip de porumbel. A lucrat în lege și profeți. Pecetluiește și acum sufletul tău în taina botezului. Toată firea spirituală are nevoie de sfințirea Sfântului Duh. Dacă cineva va îndrăzni să-L hulească, nu-i iertat nici în veacul

⁵ VASILE CEL MARE, Împotriva lui Eunomie, III, 2, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 4, Traducere din limba greacă de Policarp Pîrvuloiu și Dumitru Fecioru, studii introductive și note de Policarp Pîrvuloiu, Ed. *Basilica* a Patriarhiei Române, București, 2011, p. 175.

⁶ VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh*, XIX, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, introducere, note și indici de Constantin Cornițescu și Teodor Bodogae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 63.

⁷ VASILE CEL MARE, *Epistola VIII*, 11, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, introducere, note și indici de Constantin Cornițescu și Teodor Bodogae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 141. Mai multe amănunte cu privire la pneumatologia Sfântului Vasile cel Mare: Ioan CHIRVASIE, „Învățătura despre Sfântul Duh la Sfântul Vasile cel Mare”, în *Studii Teologice*, X (1958), nr. 7-8, pp. 675-684; Ioan G. COMAN, „Elementele demonstrației în tratatul «Despre Sfântul Duh» al Sfântului Vasile cel Mare”, în *Studii Teologice*, XVI (1964), nr. 5-6, pp. 275-302; Ion POPESCU, „Persoana și lucrarea Sfântului Duh în scrierea Sfântului Vasile cel Mare, De Spiritu Sancto”, în *Studii Teologice*, XLII (1990), nr. 4, pp. 27-40.

de acum, nici în cel ce va să fie. Este cinstit cu slava Dumnezeirii împreună cu Tatăl și cu Fiul”⁸.

De asemenea, Sfântul Grigorie de Nazianz i-a combătut pe adversarii Duhului Sfânt în *Cuvântarea a V-a Teologică*, rostită în anul 380 la Constantinopol, subliniind dumnezeirea Sfântului Duh:

„Noi însă, cu atâta tărie ne încredem în dumnezeirea Duhului, pe care îl adorăm, încât și teologia Duhului vom începe-o de aici [...]. Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume, Tatăl. Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume, Fiul. Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume, celălalt Mângâietor. Era și era și era, dar Una era. Lumină și lumină și lumină, dar o singură lumină, un Dumnezeu. [...] Și acum, noi am și văzut-o și o și predicăm, înțelegând pe Fiul lumină din lumina Tatăl în lumina Duhul, scurta și simpla teologie a Treimii. [...] Noi predicăm ceea ce am înțeles. Ne vom urca pe munte înalt și vom striga, dacă de jos nu vom fi auziți. Vom înălța pe Duhul, nu ne vom teme”⁹.

În Occident, tezele lui Macedonie aveau să fie combătute abia după anul 380, în timpul pontificatului papei Damasus. Acesta, îngrijorat de situația Bisericii din Răsărit, va convoca un Sinod la Roma în anul 380, unde, împreună cu toți episcopii Bisericii Apusene, a anatematizat învățăturile eretice ale sabe-lienilor, ale arienilor, ale eunomienilor, precum și pe cele ale macedonienilor, ale apolinariștilor și ale fotinienilor¹⁰. Textul anatemei, în număr de 24, se păstrează în *Mărturisirea credinței sobornicești*, pe care a trimis-o papa Damasus către episcopul Paulin de Antiohia pe când era la Tesalonic, în Macedonia. Vom reda, în cele ce urmează, doar textul anatemei care fac referire la luptătorii împotriva Duhului Sfânt, cunoscuți și în Apus sub numele de macedonieni:

„Deoarece după Sinodul de la Niceea (325) s-a ivit această rătăcire, așa încât unii să îndrăznească să spună cu gura lor plină de urâciune că Duhul Sfânt a fost făcut prin Fiul, noi anatematizăm pe cei care nu propovăduiesc cu tot curajul că Duhul Sfânt există din una și aceeași substanță și putere, cu Tatăl și cu Fiul (I).

Anatematizăm pe macedonieni, care, provenind din rădăcina lui Arie, n-au schimbat necredința acestuia, ci numai denumirea ei (IV).

⁸ CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheza IV*, 16, în vol. *Cateheze*, Traducere din limba greacă și note de Dumnitru Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, pp. 57-58.

⁹ GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântări teologice*, V, 3, Traducere din greacă, cuvânt înainte și note de Gheorghe Tilea, Ed. Herald, București, 2008, pp. 111-112.

¹⁰ Alina SOROCEANU, *Niceta von Remesiana. Seelsorge und Kirchenpolitik im spätantiken unteren Donauraum*, în col. *Zivilisationen & Geschichte*, vol. 23, Ed. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2013, p. 112; I. RĂMUREANU, „Sinodul al II-lea Ecumenic...”, p. 338.

Iar dacă cineva nu va zice că Sfântul Duh este cu adevărat și sigur din dumnezeiasca Ființă ca și Fiul și Dumnezeu, Cuvântul lui Dumnezeu, să fie anatema! (XVI).

Iar dacă cineva nu va zice că Duhul Sfânt toate le poate și toate le știe și este pretutindeni, ca și Fiul și Tatăl, să fie anatema! (XVII).

Dacă cineva va zice că Sfântul Duh este o creatură, sau că a fost făcut din Fiul, să fie anatema! (XVIII).

Dacă cineva nu va zice că Tatăl a făcut prin Fiul Care S-a întrupat și prin Sfântul Duh, adică cele văzute și cele nevăzute, să fie anatema! (XIX).

Dacă cineva nu va zice că este o Dumnezeire, o Stăpânire și o Putere, o Slavă și o Domnie și o Împărăție, o Voință și un adevăr, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, să fie anatema! (XX).

Dacă cineva nu va zice că Sfântul Duh este închinat de toată creatura ca și Fiul și ca și Tatăl, să fie anatema! (XXII)¹¹.

Împotriva ereziei macedonienilor a luat atitudine și Sfântul Ambrozie, episcopul Mediolanului. Acesta, în anul 381, a compus tratatul *De Spiritu Sancto*, în trei cărți, pe care le adresează imperatorului Grațian, pentru a lămuri controversile iscate în jurul Persoanei Sfântului Duh. Potrivit Sfântului Ambrozie, „Duhul Sfânt nu este în rândul tuturor, ci deasupra tuturor”¹². El este Dumnezeu adevărat, consubstanțial cu Tatăl și cu Fiul: „Așa după cum Tatăl și Fiul sunt una, fiindcă Fiul are pe toate pe care le are Tatăl, la fel și Duhul este una cu Tatăl și cu Fiul, fiindcă și El le-a cunoscut pe toate ale lui Dumnezeu”¹³. Același părinte va susține că toate cele trei Persoane ale Sfintei Treimi dețin aceeași Dumnezeire, căci: „Dumnezeu-Tatăl are Dumnezeirea, are Dumnezeirea și Fiul în care sălășluiește plinătatea Dumnezeirii; are Dumnezeirea și Duhul”¹⁴.

Episcopul Ambrozie subliniază faptul că „Sfântul Duh purcede din Tatăl și mărturisește despre Fiul”¹⁵. El este Creator și nu creatură, căci „Cel care este împreună lucrător cu Tatăl și cu Fiul este, fără îndoială, Creator”¹⁶. Duhul Sfânt lucrează atât în lumea văzută cât și în cea nevăzută: „El revarsă harul Său nematerial în cele materiale, dar nu este nici din natura creaturilor nevăzute, căci și ele primesc sfințenia Lui și prin El întrec în strălucire celelalte

¹¹ SANCTI DAMASI PAPAЕ, *Epistola IV – Confessio Fidei Catholicae quam papa Damasus misit ad Paulinum Antiochenum episcopum*, în PL 13, col. 358-364 (trad. rom. la TEODORET EPISCOPUL CIRULUI, *Istoria bisericească*, V, 11, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 44, Traducere de Vasile Sibiescu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, pp. 214-216).

¹² AMBROZIE AL MEDIOLANULUI, *Despre Duhul Sfânt*, Cartea I, I, 19, Traducere, introducere, studiu introductiv și note de Vasile Răducă, Ed. Anastasia, București, 1997, p. 39.

¹³ AMBROZIE AL MEDIOLANULUI, *Despre Duhul Sfânt*, Cartea III, XIX, 146 (trad. rom. V. Răducă, p. 208).

¹⁴ AMBROZIE AL MEDIOLANULUI, *Despre Duhul Sfânt*, Cartea III, XIX, 147 (trad. rom. V. Răducă, p. 209).

¹⁵ AMBROZIE AL MEDIOLANULUI, *Despre Duhul Sfânt*, Cartea I, I, 25 (trad. rom. V. Răducă, p. 41).

¹⁶ AMBROZIE AL MEDIOLANULUI, *Despre Duhul Sfânt*, Cartea III, XVIII, 142 (trad. rom. V. Răducă, p. 207).

creaturi care sunt în lume. Fie îngerii, fie domnii, fie stăpânii, întreaga creație așteaptă harul Sfântului Duh”¹⁷. În concluzie, episcopul Milanului apără dumnezeirea Sfântului Duh, arătând că El trebuie cinstit împreună cu Tatăl și cu Fiul, în virtutea deoființimii lor¹⁸.

La Fericitul Augustin nu vom întâlni o lucrare consacrată propriu-zis Persoanei Sfântului Duh, însă, în majoritatea operelor sale, el apără dumnezeirea Sfântului Duh utilizând termenul de „*consubstantialis*”, ceea ce denotă faptul că s-a inspirat din teologia trinitară capadociană. Pnevmatologia sa este împletită cu considerații teologice despre Tatăl și Fiul, insistând mai mult asupra unității de substanță în cadrul Sfintei Treimi¹⁹, reflecție specifică teologiei occidentale.

Totuși, în tâlcuirea pe care o face la *Simbolul de credință*, în lucrarea intitulată *Despre credință și Crez*, Augustin mărturisește că Duhul Sfânt este Dumnezeu adevărat, consubstanțial și coetern cu Tatăl și cu Fiul:

„După ce am tratat și am propus credinței nașterea dumnezeiască a Domnului nostru și iconomia Sa umană, Crezul adaugă, pentru a completa credința noastră în Dumnezeu, și pe Duhul Sfânt, Care nu are o natură inferioară în raport cu Tatăl și cu Fiul, ci, dacă pot spune astfel, este consubstanțial și împreună-veșnic, căci Treimea este un singur Dumnezeu: ceea ce nu înseamnă că Tatăl este același cu Fiul și cu Sfântul Duh, ci că Tatăl este Tatăl, Fiul este Fiul, Duhul Sfânt este Duhul Sfânt, această Treime fiind un singur Dumnezeu”²⁰.

Tot în această lucrare, Fericitul Augustin face referire la purcederea Duhului Sfânt din ființa Tatălui. El ține să sublinieze faptul că Tatăl este singurul principiu, atât al Fiului cât și al Sfântului Duh, întrucât Fiul se naște din veci din Tatăl, fiind Unul-Născut, iar Duhul Sfânt purcede din veci din Tatăl:

„Însă marii și învățații exegeți ai dumnezeieștilor Scripturi încă nu au discutat despre Duhul Sfânt la fel de mult și de detaliat încât să ne fie ușor de înțeles ceea ce Îi este propriu Duhului Sfânt și ne face cu puțință să nu-L numim nici Fiu, nici Tată, ci doar Duh Sfânt. Aceștia învață că El este darul lui Dumnezeu, ca să credem că Dumnezeu nu poate să facă un dar care să-I fie inferior. Totuși, ei susțin că Duhul Sfânt nu este născut din Tatăl, ca Fiul, pentru că Hristos este unic, și cu atât mai puțin din Fiul, pentru că ar fi nepotul Tatălui Preaînalt, ceea ce nu înseamnă că nu Își datorează ființa nimănui, pentru că o are de la Tatăl, de la Care sunt toate. Aceasta pentru a

¹⁷ AMBROZIE AL MEDIOLANULUI, *Despre Duhul Sfânt*, Cartea I, V, 62 (trad. rom. V. Răducă, p. 55).

¹⁸ Mai multe amănunte cu privire la pnevmatologia Sfântului Ambrozie, a se vedea: Mircea NIȘCOVEANU, „Învățătura Sfântului Ambrozie despre Duhul Sfânt”, în *Studii Teologice*, XVI (1964), nr. 7-8, pp. 458-468.

¹⁹ Constantin CORNÎTESCU, „Fericitul Augustin despre Sfântul Duh”, în *Studii Teologice*, XVII (1965), nr. 5-6, pp. 334-335.

²⁰ FERICITUL AUGUSTIN, *Despre credință și Crez*, IX, 16, în col. *Credința Ortodoxă*, Traducere din limba latină și note de Miruna Tătaru-Cazaban și Bogdan Tătaru-Cazaban, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010, pp. 53-54.

nu ajunge la două principii fără principiu, ceea ce ar fi în gradul cel mai înalt fals și absurd, nefiind [un lucru] specific credinței universale, ci greșelii unor eretici”²¹.

Episcopul Niceta de Remesiana și reflecțiile sale teologice cu privire la Persoana și dumnezeirea Sfântului Duh

Așa cum am arătat, învățătura Sfinților Părinți cu privire la Persoana Sfântului Duh a avut drept obiectiv combaterea ereziei macedonienilor care negau dumnezeirea Sfântului Duh, egalitatea și consubstanțialitatea Lui cu Tatăl și cu Fiul. Acesta este contextul în care episcopul Niceta de Remesiana, îngrijorat de tulburările provocate de macedonieni în cuprinsul eparhiei sale, va redacta tratatul *De Spiritus Sancti potentia*, pentru a lămuri controversele iscate în jurul Persoanei Sfântului Duh²².

Așa cum reiese din introducere, Sfântul Niceta a compus acest tratat la rugămintea și cererea credincioșilor săi:

„Urmează să expun, după cuprinderea minții, ce înțeleg eu despre a treia Persoană, adică Sfântul Duh, căci îmi dau seama că mulți au foarte mari îndoieli în această privință. Și, deși ar fi o îndrăzneală a cerceta pe Cel care este alăturat în mărturisire Tatălui și Fiului, după învățătura Domnului și mărturisirea noastră în Botez, totuși, deoarece mulți înțeleg lucruri diferite și ni se cere o deslușire, trebuie neapărat să o dăm; și nu din altă parte, decât din izvoarele Sfințelor Scripturi”²³.

De fapt, opera de care ne vom ocupa în cele ce urmează este o continuare a tratatului *De ratione fidei*, în care episcopul Niceta prezintă, în 22 de capitole, doctrina cu privire la consubstanțialitatea celor trei Persoane Treimice, însă de data aceasta, accentul cade pe Persoana și lucrarea Sfântului Duh²⁴.

Punctul de plecare al episcopului Niceta este hotărârea luată de către Sfinții Părinți la Sinodul I Ecumenic de la Niceea (325), unde s-a mărturisit: „*Credem și în Duhul Sfânt*”. La timpul respectiv această mărturisire de credință era suficientă pentru a înțelege că Duhul Sfânt trebuie cinstit împreună cu Tatăl

²¹ FERICITUL AUGUSTIN, *Despre credință și Crez*, IX, 19 (trad. rom. M. Cazaban, pp. 62-63). Mai multe amănunte cu privire la pneumatologia Fericitului Augustin, a se vedea: F. CAVALLERA, *La doctrine de Saint Augustin sur l'Ésprit-Saint à propos de De Trinitate*, în vol. *Recherches de Théologie ancienne et médievale*, Louvain, 1930, pp. 379-380; C. CORNÎESCU, „Fericitul Augustin...”, pp. 334-344; Ștefan C. ALEXE, „Conceptia Fericitului Augustin despre păcat și har”, în *Studii Teologice*, VIII (1956), nr. 5-6, pp. 330-348; Ioan Ică, „Doctrina Fericitului Augustin despre Sfânta Treime după tratatul „De Trinitate””, în *Studii Teologice*, XIII (1961), nr. 3-4, pp. 166-167.

²² GERANDO DI NOLA, *Lo Spirito Sancto nella testimonianza dei Padri e degli Scrittori cristiani (I-V sec.)*, Introduzione a cura di Lorenzo Dattrino, Città Nuova, Roma, 1999, p. 542.

²³ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 1, în vol. *Opere*, Traducere din limba latină, introducere și note de Ovidiu Pop, Ed. Sophia, București, 2009, p. 47.

²⁴ Carmelo GRANADO, în „*Introducción*”, la NICETAS DE REMESIANA, *Catecumenado de adultos*, în col. *Biblioteca de Patristica*, vol. 16, Introducción, traducción del latin y notas de Carmelo Granado, Madrid (España): Ciudad Nueva, 1992, p. 17.

și cu Fiul. Cu toate acestea, „macedonienii” și cei care li se alătură acestora, „au crezut că Duhul Sfânt este o creație și L-au disprețuit ca pe un slujitor”²⁵. Aceștia sunt cei care tulbură Biserica punând întrebări iscoditoare și zicând: „Ce fel este Sfântul Duh? Cât de mare este? Născut este ori făcut? [...] și, cu adevărat, după vorba apostolului, au provocat o nesfârșită dispută în Biserici”²⁶.

Îngrijorarea episcopului Niceta era îndreptățită, deoarece, prin astfel de întrebări ridicole și iscoditoare, credincioșii erau împinși la blasfemie. În continuare, Sfântul Niceta demască psihologia ereticilor macedonieni, explicând erorile lor:

„Căci cei răzvrățiți împotriva Duhului Sfânt întrebă: «Născut este Duhul Sfânt ori nenăscut?» Iată două capcane întinse de-a dreapta și de-a stânga: în orice parte vei dori să pășești cu răspunsul, vei fi prins. De vei spune: Este născut, va zice că «Fiul lui Dumnezeu nu mai este Unul-Născut, prin faptul că există și un al doilea născut din Tatăl». Iar de vei spune: Nu este născut, îți va răspunde: «Deci va exista și un al doilea Tată nenăscut și, în consecință, nu este un singur Dumnezeu Tatăl, de la Care toate s-au făcut». Iar după ce va fi închis calea răspunsului din ambele părți, îndată te trage pe drumul cel mai scurt în prăpastie, încât va spune: «Prin urmare, dacă Duhul nu este nici născut din Tatăl, nici nenăscut, rămâne să Se numească creatură»²⁷.

Pentru a contracara tezele greșite ale macedonienilor, Sfântul Niceta apelează la autoritatea Sfintei Scripturi din care extrage cele mai pertinente argumente, dovedind astfel originea și natura Sfântului Duh. Însuși Domnul a spus în Evanghelie apostolilor Săi: „Vă voi trimite Mângâietor de la Tatăl, Duhul adevăratului” [*In.* 15, 26]. Dar de unde este, nu știi. De vrei să știi, ascultă-L pe El Însuși, care spune: „Acesta purcede de la Tatăl” [*In.* 15, 26]. Așadar, Hristos n-a spus nici că a fost născut, nici că a fost făcut Duhul Sfânt, ci numai că „purcede” de la Tatăl²⁸.

Sfântul Niceta insistă asupra unor pasaje biblice precum: „Toate s-au făcut prin El și nimic nu s-a făcut fără El” [*In.* 1, 3] sau „Întru El s-au întemeiat toate câte-s în ceruri și pe pământ, văzute și nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie căpetenii, fie stăpâniri: toate s-au făcut prin El și întru El” [*Col.* 1, 16], însă, din toate acestea, nu reiese faptul că Duhul Sfânt este numărat printre creaturi sau că ar fi o creatură ieșită din mâinile Logosului, așa cum încercau să învețe macedonienii²⁹. Dimpotrivă, dacă Duhul Sfânt ar fi fost creat ori

²⁵ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 1 (trad. rom. O. Pop, p. 49).

²⁶ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 2 (trad. rom. O. Pop, p. 49).

²⁷ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 2 (trad. rom. O. Pop, pp. 49-51).

²⁸ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 3 (trad. rom. O. Pop, p. 51).

²⁹ Ioan G. COMAN, *Scritori bisericești din epoca străromână*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 139.

făcut, atunci ar fi fost enumerat de către apostol primul, între toate celelalte³⁰.

Însă Duhul Sfânt nu este o creatură, ci este „Domn”. El purcede din veci din Tatăl și este Dumnezeu adevărat³¹. Aceasta o spune și apostolul Pavel tesalonicenilor: „Domnul să îndrepte inimile voastre în dragostea lui Dumnezeu și în îndurarea lui Hristos” [*II Tes.* 3, 5], iar într-un alt loc, spune: „Domnul este Duh, și unde este Duhul Domnului, acolo este libertatea” [*II Cor.* 3, 17], căci „Nu ați primit cu teamă iarăși un Duh al robiei, ci ați primit Duhul înfierii” [*Rom.* 8, 15]. Așadar, spune Sfântul Niceta: „dacă Duhul mă face liber și fiu și moștenitor în nume propriu al dumnezeirii Sale, voi fi lipsit de credință de-L voi numi rob pe Cel ce m-a făcut liber, căci robie se află numai între făpturi, însă în Treime există numai domnie și libertate”³².

În calitate de episcop al cetății Remesiana, Sfântul Niceta rostește una dintre cele mai profunde declarații de credință în divinitatea Sfântului Duh. Mărturisirea sa este ortodoxă și plină de evlavie, respectând tradiția apostolică:

„Credem așadar că Sfântul Duh Mângâietor purcede de la Tatăl, dar nu este Fiul, nici Fiul Fiului, ceea ce caută nehibzuiții să dovedească, ci Duhul adevărului, despre a Cărui purcedere nu e îngăduit nimănu să știe ce fel ori câtă este. [...] Știm că Duhul acesta este în Persoană proprie și adevărată, izvorul sfințirii, lumina sufletelor, împărțitorul harului. Duhul acesta sfințește, nu este sfințit, luminează, nu este luminat, și nici o făptură nu va putea ajunge la veșnicie, ori să se numească cu adevărat sfântă, fără de Duhul acesta”³³.

Episcopul Niceta insistă asupra lucrării dumnezeiești a Sfântului Duh în creație. El arată că așa cum Tatăl și Fiul nu pot fi cunoscuți decât prin lucrările lor, tot astfel și Duhul Sfânt nu poate fi cunoscut decât prin măreția lucrărilor Sale. Acest Duh Sfânt este Unul singur, dar felurit în puteri și lucrări. El împarte daruri fiecăruia, după cum voiește. El a așezat profeți și a făcut apostoli. El sfințește sufletele și trupurile credincioșilor³⁴. El a lucrat și lucrează mereu împreună cu Tatăl și cu Fiul, nu numai în Botez, ci și în toate celelalte³⁵. El a sfințit însuși templul în care S-a sălășluit Cuvântul Domnului. A fost prezent și la Botez, pogorându-se, în chip de porumbel, peste Fiul lui Dumnezeu. De asemenea, Duhul Sfânt are puterea de a ierta păcatele, împreună cu Tatăl și cu Fiul³⁶.

Același Duh Sfânt este prezent și în Taina Botezului nostru³⁷. Împreună cu Tatăl și cu Fiul participă la întreaga creație, căci „Tatăl creează toate, ori de

³⁰ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 3, 4 (trad. rom. O. Pop, p. 53).

³¹ GERANDO DI NOLA, *Lo Spirito Sancto nella...*, p. 542.

³² NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 4 (trad. rom. O. Pop, p. 55).

³³ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 5 (trad. rom. O. Pop, p. 57).

³⁴ NICETA DE REMESIANA, *De Symbolo*, 7 (trad. rom. O. Pop, p. 95).

³⁵ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 6 (trad. rom. O. Pop, p. 61).

³⁶ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 5 (trad. rom. O. Pop, p. 59).

³⁷ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 6 (trad. rom. O. Pop, p. 61).

câte ori creează Cuvântul Lui și Duhul Lui”³⁸. Este preștiutor și cunoscător al celor ascunse³⁹. Este prezent pretutindeni și sălășluiește în sfinți⁴⁰. Duhul Sfânt este Cel care va veni să judece toată făptura. El îl va judeca și pe Antihrist și îl va ucide cu Duhul gurii Sale⁴¹.

Împreună cu celelalte două Persoane ale Sfintei Treimi, Duhul Sfânt este bun⁴². Este numit și „Paracletul”, adică mângâietorul, denumire comună atât Tatălui, cât și Fiului, deoarece: „Ori de câte ori mângâie, Mângâietor e numit Tatăl, Mângâietor Fiul și Sfântul Duh, dar noi avem parte de o singură mângâiere a Treimii, precum de o singură iertare a păcatelor”⁴³.

Dar cu toate că Duhul Sfânt este bun și drept, El poate fi și pedepsitor și înfricoșător. El pedepsește păcatele, ca în cazul Ananiei și al Safirei, care dosind o parte din banii cu care au vândut țarina, au mințit Duhului Sfânt și au murit amândoi. Concluzia episcopului Niceta este fermă: „Este așadar vădit că cel ce minte Sfântului Duh minte lui Dumnezeu; și cel ce crede în Duhul Sfânt crede în Dumnezeu”⁴⁴. Tot în această ordine de idei, Sfântul Niceta atrage atenția asupra neiertării păcatelor săvârșite împotriva Sfântului Duh: „Iată ce înfricoșătoare osândă! Spune că este de neiertat păcatul pentru cel ce va fi zis cuvânt împotriva Sfântului Duh”⁴⁵. Din toate acestea, spune Sfântul Niceta, se poate vedea limpede ce este Sfântul Duh.

În capitolul al 18-lea, Sfântul Niceta concentrează într-o singură frază întreaga învățătură teologică referitoare la originea, natura și lucrarea Duhului Sfânt. Stilul său este simplu, dar foarte clar și convingător. Reflecțiile sale teologice cu privire la cea de-a treia Persoană a Sfintei Treimi, dovedesc că Sfântul Duh este Dumnezeu adevărat deoființă cu Tatăl și cu Fiul:

„Voi face, așadar, o revedere a celor spuse: dacă Sfântul Duh purcede de la Tatăl, dacă eliberează, dacă sfințește, dacă este Stăpân precum a zis apostolul, dacă creează cu Tatăl și Fiul, dacă dă viață, dacă are preștiință precum Tatăl și Fiul, dacă revelează, dacă este pretutindeni, dacă umple globul pământesc, dacă locuiește în cei aleși, dacă mustră lumea, dacă judecă, dacă este bun și drept, dacă despre El se spune «acestea le spune Duhul Sfânt», dacă a rânduit profeți, dacă a trimis apostoli, dacă este mângâietor, dacă spală [de păcate] și îndreptează, dacă-i pierde pe ispititorii Săi, dacă cel care-L va fi hulit nu are iertare nici în acest veac, nici în cel ce va să fie, ceea ce desigur aparține lui Dumnezeu; dacă astfel sunt acestea, dar tocmai fiindcă sunt adevărate, de ce

³⁸ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 8 (trad. rom. O. Pop, p. 65).

³⁹ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 10 (trad. rom. O. Pop, p. 65).

⁴⁰ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 12 (trad. rom. O. Pop, pp. 67-69).

⁴¹ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 13 (trad. rom. O. Pop, p. 71).

⁴² NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 14 (trad. rom. O. Pop, p. 71).

⁴³ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 16 (trad. rom. O. Pop, p. 73).

⁴⁴ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 17 (trad. rom. O. Pop, p. 75).

⁴⁵ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 17 (trad. rom. O. Pop, p. 75).

mi se cere să spun ce este Duhul Sfânt, de vreme ce, prin măreția lucrărilor, El Însuși Se arată ce este”⁴⁶.

În partea finală a tratatului, episcopul Niceta subliniază faptul că Sfântului Duh I se cuvine aceeași adorare ca și Tatălui și Fiului: „Mă voi închina așadar Tatălui, mă voi închina Fiului, mă voi închina Sfântului Duh, cu una și aceeași cinstire”⁴⁷. Însă această adorare nu se face aparte, ci împreună cu celelalte Persoane Treimice, căci „atunci când ne închinăm Tatălui, avem credința că ne închinăm deopotrivă și Fiului și Sfântului Duh, căci și atunci când chemăm pe Fiul, socotim că-L chemăm pe Tatăl; și când ne rugăm Tatălui, socotim că suntem auziți de Fiul [...] și atunci când ne închinăm Duhului, ne închinăm cu siguranță Aceluia al căruia este Duhul”⁴⁸.

Tratatul *De Spiritus Sancti potentia* al episcopului Niceta de Remesiana se dovedește a fi o adevărată mărturisire de credință în dumnezeirea Sfântului Duh⁴⁹. Reflecțiile sale teologice prezintă asemănări vizibile cu teologia Sfinților Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ambrozie al Mediolanului, folosind de cele mai multe ori aceleași texte și argumente scripturistice⁵⁰. Credem că Sfântul Niceta, prin acest tratat, a reușit să dovedească dumnezeirea Sfântului Duh și să liniștească conștiințele credincioșilor săi, care erau atât de bulversate de erezia macedonienilor.

În ultima parte a tratatului *De Symbolo*, episcopul Niceta de Remesiana le cere atât catehumenilor, cât și credincioșilor, să păstreze cu sfințenie „*Regula fidei*”⁵¹, așa cum au primit-o la Sfântul Botez, mărturisind credința în Sfânta Treime:

„Această credință în Treime s-o întăriți, fraților, în inimile voastre, crezând într-Unul Dumnezeu-Tatăl Atotputernic și în Fiul Lui, Iisus Hristos, Domnul nostru, și în Duhul Sfânt, lumină adevărată, sfințitorul sufletelor, cheazășia moștenirii noastre care, de ne vom fi îndreptat spre El, ne va duce la tot adevărul și ne va uni cu cele cerești”⁵².

Totodată, Sfântul Niceta, atrage atenția asupra învățăturilor greșite răspândite de către păgâni, de către iudei, de către arieni și de către macedonieni. Deoarece lupta cu aceștia nu este deloc ușoară, creștinii trebuie să-și păstreze mărturisirea credinței, așa cum au primit-o de la Sfinții Părinți:

⁴⁶ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 18 (trad. rom. O. Pop, p. 77).

⁴⁷ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 19 (trad. rom. O. Pop, p. 79).

⁴⁸ NICETA DE REMESIANA, *De Spiritus Sancti potentia*, 21 (trad. rom. O. Pop, pp. 81-83).

⁴⁹ C. GRANADO, în „*Introducción*”, la NICETAS DE REMESIANA, *Catecumenado de adultos*, pp. 17-18.

⁵⁰ Gheorghe A. NICOLAE, „Învățătura despre Sfântul Duh din tratatul «De Spiritus Sancti potentia» al Sfântului Niceta de Remesiana”, în *Ortodoxia*, XVI (1946), nr. 2, p. 247; I. G. COMAN, *Scriitori bisericești...*, p. 141.

⁵¹ Regula credinței sau Simbolul de credință.

⁵² NICETA DE REMESIANA, *De Symbolo*, 8 (trad. rom. O. Pop, pp. 95-97).

„Dacă păgânii te îndeamnă să te închini iarăși la mai mulți tați, tu păstrează-ți fericita mărturisire, căci ai mărturisit pe Unul Dumnezeu-Tatăl, căci nici firea nu îngăduie ca un singur om să aibă mai mulți tați. De asemenea, dacă iudeul te îndeamnă să crezi că Hristos nu este Fiul lui Dumnezeu, să-ți fie ca un vrăjmaș de înfruntat. Orice eretic care hulește împotriva lui Hristos spunând că este o creatură sau care spune că Duhul Sfânt este străin de slava Tatălui și a Fiului, să-ți fie ție ca un păgân și vameș, deoarece te împinge la idolatrie, de vreme ce te îndeamnă să te închini la o făptură”⁵³.

Aceeași atitudine este recomandată și în cazul celor care tulbură credința prin întrebări întortochiate: „Aleargă înapoi la zidul credinței tale și spune după apostol: «M-am spălat, m-am sfințit, m-am îndreptat în numele Domnului Iisus Hristos și în Duhul Dumnezeului nostru» (I Cor. 6, 11)”⁵⁴.

Pentru Sfântul Niceta, asimilarea de către credincioși a învățăturilor expuse în *Simbolul de credință* este un lucru esențial. Chiar dacă acest Simbol, mărturisit în fața îngerilor și a oamenilor, este scurt, în el sunt cuprinse toate tainele mântuirii adunate din Sfintele Scripturi⁵⁵. Astfel, credincioșii botezați în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh trebuie să păstreze această mărturisire în sufletele lor și, ori de câte ori diavolul le va ispiți cugetele cu teamă ori cu lăcomie sau cu mânie, ei să-i răspundă neînduplecat, așa cum au făcut la Sfântul Botez:

„M-am lepădat și mă lepăd de tine, ca și de îngerii tăi și de lucrările tale, căci am crezut în Dumnezeu viu și în Fiul Lui, cu al Cărui Duh însemnat, am învățat să nu mă mai tem nici de moarte”⁵⁶.

Concluzii

Ca și o concluzie la cele expuse până acum, putem afirma că episcopul Niceta de Remesiana a reușit să țină piept cu cele mai virulente erezii antitritinare de la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea. Pe toată perioada episcopatului său, el a menținut Ortodoxia în cuprinsul eparhiei sale mărturisind credința în Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu Fiul și Dumnezeu Sfântul Duh, așa cum au mărturisit-o Sfinții Părinți la primele două Sinoade Ecumenice. Reflecțiile sale teologice sunt în deplină concordanță cu învățătura de credință expusă în Simbolul Niceo-Constantinopolitan⁵⁷.

⁵³ NICETA DE REMESIANA, *De Symbolo*, 9 (trad. rom. O. Pop, p. 97).

⁵⁴ NICETA DE REMESIANA, *De Symbolo*, 9 (trad. rom. O. Pop, p. 97).

⁵⁵ NICETA DE REMESIANA, *De Symbolo*, 13 (trad. rom. O. Pop, p. 105).

⁵⁶ NICETA DE REMESIANA, *De Symbolo*, 14 (trad. rom. O. Pop, p. 107).

⁵⁷ Câteva studii de referință pentru Simbolul Niceo-Constantinopolitan: I. RĂMUREANU, „Sinodul al II-lea Ecumenic...”, pp. 363-376; Alexandru ROȘU, „Mărturisirea credinței în Sfântul Duh în crezurile Bisericii înainte de anul 381”, în *Ortodoxia*, II (2010), nr. 4, pp. 138-182.